

DE GEKLOONDE MENS, HET PARADIJS EN DE ENGEL MET HET ZWAARD

door

Frits de Lange

De discussie rondom het kloneren van mensen draagt onmiskenbaar religieuze trekjes. Geavanceerde moderne wetenschap en primitieve oerreligie ontmoeten elkaar rondom de magische celkern. Het gekloonde schaap Dolly, de eerste succesvolle vrucht van celkerntransplantatie, was in 1997 nog niet geboren in het Schotse Roslin of president Clinton sprak 'een ban' uit over het kloneren van mensen. Nooit zou er wat hem betreft overheidsgeld naar onderzoek in die richting mogen gaan. Een religieuze banvloek, maar dan in de vorm van een argument. Kloneren, aldus Clinton, bedreigt de uniciteit en daarmee de waardigheid van de mens. Clinton's ban werd gevolgd door die van de Raad van Europa en de Unesco. Ook de Franse president Chirac kwam met een ban en bracht de Groep van Zeven tot een publieke anti-kloonverklaring.

Het kloneren van menselijke individuen - de vermenigvuldiging van een volwassen individu met hetzelfde genetische programma - wordt met een categorisch neen afgewezen. Ook de publieke discussie die de Nederlandse overheid onder leiding van het Rathenau-instituut het afgelopen jaar organiseerde, resulteerde in de nagenoeg eensgezinde conclusie dat wij 'tegen het reproductief kloneren van mensen zijn, dat wil zeggen het gebruiken van kloneringstechnieken om een kloonmens te maken en geboren te laten worden'. Onze publieke moraal mag dan hopeloos verdeeld zijn, over het klonen mensen zijn we het blijkbaar eens. Het mag niet. Met de stilzwijgende eensgezindheid van de samenzwerende horde keren we ons tegen al te vrijmoedig knutselende wetenschappers of tegen individuen die het wagen de consensus te doorbreken. Met de Franse schrijver Michel Houellebecq (*Elementaire deeltjes*) en de Duitse filosoof Peter Sloterdijk (*Regels voor het mensenpark*), die beiden in elk geval de *denk*mogelijkheid van het klonen willen openhouden, gebeurt het zelfde als in de Middeleeuwen met ketters: zij worden publiekelijk terechtgesteld. De ethische discussie over klonen lijkt een pendant te worden van de middeleeuwse godsdiensttwist.

Ethici en wetenschappers proberen het gesprek 'schoon' te houden, willen het zuiveren van irrationaliteiten en emoties buiten de deur houden. Zij willen niets weten van de science fiction van de *Boys from Brazil* of *Jurassic Park*, zij willen de namen van Frankenstein of Aldous Huxley niet horen, vinden het argument dat de mens nu 'voor God gaat spelen' een nietszeggend zwakgebod (een 'non-starter' zegt de Engelse ethicus John Harris) en pleiten voor een verzakelijking van de discussie. Ze willen het debat kanaliseren in analytische eenheden en de biologie, de ethiek, de religie en de kunst van elkaar gescheiden houden. Of het debat afkoelen met het bluswater van de wetenschappelijke scepsis: waar maakt men zich druk over, het klonen van mensen kan nog niet, dient geen enkel praktisch nut en het lijkt er daarom niet op dat het ooit ingang in de praktijk zal vinden (Sander Becker, in Trouw 3/10/99). Maar het helpt ze niets. De primitieve huiver - *fascinans et tremendum* - die ons overvalt bij de idee van een identieke dubbelganger en die in de verbeelding van *Newsweek* en Hollywood breed wordt uitvergroot, het religieuze pathos van de publieke banverklaringen en de bijbehorende lynchtechnieken, ze duiden op de angst voor, maar ook op de geheime aantrekkingskracht van de *antropologische aardverschuiving* die in de idee van de gekloonde mens wordt aangekondigd. We kunnen de koele laboratoriumtechnieken uit Roslin niet beoordelen los van de culturele nachtmerries en dromen waarmee ze zijn omgeven. De ethicus kan met het eendimensionale plussen en minnen van de voor- en nadelen van het kloneren niet volstaan. Hij dient de onderhuidse dieptewerking van de zaak te onderkennen. Is de komende mensenkloon een nieuwe Adam, een andere mens, dan die God heeft geschapen? Is het lam Dolly de voorbode voor een nieuw Lam Gods?

Ik spreek gaandeweg bijbelse taal. Onze westerse ethiek wordt immers nog steeds gevoed door de bijbelse oermythe over sterfelijkheid, seksualiteit en individualiteit. Die drie termen markeren een mythisch coördinatenveld waarbinnen onze (ook seculiere) ethiek zich tot nog toe beweegt. Het leidt doorgaans een slapend bestaan in het vooronder van ons bewustzijn, maar wordt wakker geschud als er storm op komst lijkt. Het vindt zijn uitdrukking in het verhaal van Genesis, dat het verlangen levend houdt naar het paradijs, maar ons tegelijk duidelijk maakt dat het onvervulbaar is. Dat verhaal vormt de culturele matrix waarbinnen de vraag naar het kloneren van mensen wordt gesteld, ook al geloven we niet meer in God.

Genesis verhaalt van het paradijs, waaruit we zijn verdreven. Engelen met flikkerende zwaarden weerhouden ons ervan om er weer binnen te treden (Genesis 3, 23). De herinnering aan een land waar de dood niet heerst (3,4; 3,19 - onsterfelijkheid), waar de moeite van het baren niet wordt gekend (3,16 - seksualiteit) en de ander geen vreemde van mij is maar een onbedreigend alter ego, 'been van mijn gebeente en vlees van mijn vlees' (2,

23 - individualiteit), blijft echter levend. Vandaar die merkwaardige ambivalentie als het om klonen van mensen gaat: het wenkend perspectief van het verloren paradijs en de onmogelijke terugkeer, de gekloonde mens als ideaal en als taboe, zij gaan hand in hand. Die dubbelzinnigheid wil ik wat nader in kaart brengen. Wat staat er antropologisch (of zo men wil zelfs: ontologisch) bij het kloneren op het spel?

Sterfelijkheid

Ik begin met *sterfelijkheid*. Ook de Franse president Chirac, zo zei ik al, veroordeelde het klonen van mensen. Maar hij deed dat niet, zoals zijn Amerikaanse ambtgenoot, uit naam van de menselijke uniciteit, maar omdat hier 'de waardigheid van mensen wordt ondermijnd door het scheppen van een verlangen om aan de dood te kunnen ontkomen.' Loze politieke retoriek? Ik denk dat de ophef over gentechnologie in het algemeen niet los moet worden zien van de menselijke zoektocht naar onsterfelijkheid. Het klonen belooft ons zekere vorm van onvergankelijkheid. Genen zijn immers 'onsterfelijk'. Ze komen van onze vroegste menselijke voorouders, en die zijn weer afkomstig van erfelijk materiaal uit de eerste vormen van leven op aarde. Genen zijn 'overlevingsmachines', aldus Richard Dawkins in *The Selfish Gene* (1976). Zij zijn evolutionair toegerust om eeuwig te leven. Individuen zijn de toevallige verblijfplaats van genen, de biologische *niche* waar zij zichzelf kunnen kopiëren. Zo zijn wij zijn even voor een moment een 'plaats van God' (Achterberg). We vermengen ons unieke genetische combinatiepakket door sexuele voortplanting, en leveren slechts de helft van de genetische code van onze kinderen. Ons individuele genenpakket van 46 chromosomen zou echter door middel van de kloontechniek voor 100% door de eeuwen heen kunnen worden gecopieerd. Ook het gekloonde individu zal verouderen en sterven, maar het heeft een kopie van zichzelf achter de hand. Het individu zal de tijd weliswaar niet overwinnen, maar haar toch, mits het tijdig zorgt voor een lege eicel en een gastvrije baarmoeder, telkens weer te slim af zijn.

Nader bekeken lijkt de soort onsterfelijkheid die het klonen belooft echter nogal teleurstellend. Het probleem is immers dat - stel dat het allemaal lukt - niet 'ik' onvergankelijk wordt, maar mijn genen. En ik ben niet identiek aan mijn genen. Tot mijn identiteit behoren minstens ook mijn historische en culturele context. De tijd waarin ik leef en de mensen met wie ik verkeer bepalen mede het antwoord dat ik geef op de vraag wie ik ben. Daarom zal mijn kloon ook een *ander* zijn dan ik, ook al heeft hij of zij dezelfde genetische eigenschappen. Hij leeft in elk geval later en zal - alleen al vanwege het feit dat hij *mijn* kloon is, iets dat ik niet van mijzelf kan zeggen (ik ben hoogstens een kloon van iemand anders) - een ander zijn dan ik. Alleen radicale genetische *reductionisten* ('wij zijn niets anders dan het

vehikel van onze genen') en *deterministen* ('mijn gedrag wordt bepaald door mijn genen') zullen geloven dat de gekloonde mens werkelijk tussen de vlammeende zwaarden van de cherubs door is geglipt en teruggekeerd is in het paradijs.

Kloneren verschaft ons niet de onsterfelijkheid. Maar, zou men kunnen zeggen, wel een surrogaat daarvan: er leeft iets van ons voort in onze kloon, 'iets', namelijk onze genen. Kloneren helpt niet om onze eeuwigheidsaspiraties te verwerkelijken. We blijven verdreven uit de paradijselijke hof. Maar er is wellicht een bescheidener gebruik van de mogelijkheid tot kloneren. 'Voortleven in' is voor veel mensen de enige reële vorm van onsterfelijkheid. Een kloon van een ongeneeslijk ziek kind of een verongelukte echtgenoot - een lichaamscel is al genoeg - vervangt het kind of de man zelf niet, maar leeft in de kloon toch niet - behalve een nieuw, uniek individu zelf - in zekere zin ook het kind of de man voort? De gevallen zijn dubbelzinnig, omdat de vraag is of de kloon toch niet veel belast worden met verwachtingen die hij niet kan waarmaken. De eis van de kantiaanse ethiek dat men een ander mens nooit alleen als middel, maar ook als doel in zichzelf moet bejegenen, krijgt hier geen helder, eenduidig antwoord. Maar moet men daarom het kloneren categorisch willen uitsluiten? Van de joodse ethicus rabbi Moshe Tendler las ik de uitspraak: 'Wijs me een jonge man die onvruchtbaar is, en waarvan de familie is uitgeroeid in de Holocaust, en die de laatste vormt in een genetische lijn en ik zou hem zeker klonen.' Er kunnen omstandigheden zijn, waarin kloneren niet bij voorbaat moet worden afgewezen. Al winnen we met kloneren de hemel niet, de techniek zou de hel van de menselijke conditie kunnen verzachten. We worden er niet onsterfelijk van, maar het leed van de sterfelijkheid - het leven buiten het paradijs - zou ermee getemperd kunnen worden.

Seksualiteit

Sterfelijkheid en *seksualiteit* - het tweede coördinatiepunt in de mythische matrix - zijn sterk met elkaar verbonden. 'Omdat we doodgaan hebben we seks', kan men zeggen. We geven in de vruchtbare periode van ons leven onze genen door aan volgende generaties, voordat ze met ons als stof vergaan. Seks is zolang de mensheid bestaat voor ons de enige vorm van voortplanting geweest. Het kloneren van mensen morrelt aan die antropologische grondstructuur die in de culturele constructies van huwelijk en gezin vorm heeft gekregen. Het maakt - we hebben het over celkerntransplantatie en niet over embryosplitsing - ongeslachtelijke voortplanting mogelijk. Niet alleen is de coïtus overbodig geworden (dat is zij ook al in IVF technieken), maar ook de noodzakelijke gezamenlijke genetische bijdrage van man en vrouw beide. De band tussen geslachtelijkheid en voortplanting wordt bij het kloneren helemaal

doorgesneden. Volgens sommigen ligt in het kloneren daarmee de ultieme triomf van het feminisme besloten: mannen zijn volstrekt overbodig geworden. Voor lesbische auteurs is kloneren alleen al vanwege het rechtvaardigheidsargument dat nu eindelijk ook voor homoseksuele vrouwelijke paren voortplanting mogelijk wordt toe te juichen.

Onheilsprofeten beweren in dit verband dat het moderne individualisme hier zijn ultieme hoogtepunt bereikt: de mensenkloon is de mens die zichzelf geheel heeft herschapt naar het eigen beeld, *imago mei*. De kloon is het produkt van narcistische zelfcreatie.

Ook hier lijkt een tempering van de toon op zijn plaats. Wij scheppen door te kloneren geen goden, die zichzelf genoeg zijn. Dat is een misvatting. Een kloon heeft immers niet minder, maar nog meer ouders dan een kind dat via seks en een vader en moeder ter wereld gekomen is. Hij gekloonde kind heeft allereerst zijn genetische ouders, waarvan het een kloon is. Of beter: het heeft als (groot) vader en (groot)moeder de twee ouders van degene van wie het een kloon is. Dan is er nog een 'eicelmoeder' die de lege, van zijn kern ontdane eicel levert waarin het erfelijk materiaal van de donorcel wordt ingebracht en tenslotte - het kan weer iemand anders zijn - een draagmoeder, die de zwangerschap wil uitdragen. En dan is er tenslotte de leverancier van zijn genen zelf, die zijn of haar genetische code - misschien is een lichaamscel voldoende - overdraagt.

Wie als narcistisch individualist een kloon wil maken van zichzelf kan dus met zichzelf alleen niet toe, maar heeft vele anderen nodig. Niemand kan zichzelf op eigen houtje reproduceren. De angst dat (mannelijke) wetenschappers gaan beslissen wie zich voortplant is dan ook niet reëel, zolang voor elk kind een vrouw moet beslissen of zij het kind negen maanden wil uitdragen of niet. De moeite van het baren, de vloek van Genesis, blijft gehandhaafd. Het paradijs blijft gesloten, de hemel blijft toe. Maar weet het kloneren de pijn van de menselijke conditie dan op zijn minst wat te verzachten? Daar is op dit moment nog weinig over te zeggen. In elk geval zal het kloneren het leven nog wanordelijker maken dan het al is. De kloon heeft een hele familie, maar de verwantschapsverhoudingen worden er niet duidelijker op. Juristen kunnen hun borst alvast natmaken. Een kloon kan, net als het schaap Dolly, geboren worden met drie moeders en geen vader. Diep in onze menselijke identiteit is tot nog toe het besef verankerd dat we opgenomen zijn in een netwerk van horizontale en verticale familierelaties. We maken deel uit van een lijn van geslachten, en hebben ouders, ooms en tantes. Het klonen doorbreekt de traditionele horizontale verwantschapsstructuur, iets dat ook op donor- en IVF-technieken gebaseerde voortplantingstechnieken al doen. Daarnaast wordt nu ook de verticale lijn doorbroken. Degene wiens erfelijk materiaal wordt gekopieerd

heet wel vader of moeder, maar is genetisch een tweelingbroer of -zus, maar dan één die eerder in de tijd is geboren. Een verticale tweeling. Je grootouders (als je tenminste niet al een kloon bent van een kloon) zijn je genetische ouders. Hier voltrekt zich een antropologische aardverschuiving waarvan we niet kunnen inschatten wat die teweeg zal brengen.

Brengt zij in plaats van de hemel dan de hel? Dat hangt natuurlijk af van de schaal waarop klonen - als het ooit een gangbare praktijk wordt - zal worden uitgevoerd. Als het een uitzondering blijft, is de schok misschien wel even groot, maar zijn de antropologische gevolgen niet revolutionair. Het epicentrum van het klonen blijft ver buiten de zich 'gewoon' voortplantende bewoonde wereld liggen. Zal het klonen dan marginaal blijven?

Waarschijnlijk wel, juist omdat klonen een vorm is en blijft van ongeslachtelijke voortplanting. Er komt geen spannend *boy-meets-girl*, geen seks, geen God-zegene-de-greep meer aan ter pas. Klonen is net als IVF een zo klinische vorm van voortplanting, dat de meeste mensen er voor zullen blijven kiezen het via de natuurlijke, plezierigste weg te doen. De mens is nu eenmaal het meest sexy dier op aarde: vrouwen zijn bijna altijd vruchtbaar, mannen 'willen' bijna altijd - de kans is klein dat seks en voortplanting ooit helemaal ontkoppeld zullen worden. En het plezier dat verliefde ouders boven de wieg beleven aan: 'het neusje is van jou', 'maar zij heeft mijn oortjes', zullen zij zich niet graag laten ontzeggen.

Het Vaticaan verzet zich in zijn beroep op de natuurlijke scheppingsorde het meest nadrukkelijk tegen de antropologische revolutie die zich met de komst van de mensenkloon aankondigt. Kloneren mag niet, aldus *Donum Vitae* (1987), omdat het in strijd is met de 'waardigheid zowel van de menselijke voortplanting als met de echtelijke eenwording'. Dat is een wonderlijk argument in het licht van de hoofdstroom van de christelijke traditie. De seksualiteit als angstaanjagende en fascinerende macht speelt in het westerse onderbewustzijn een donkere rol. Seksualiteit is belast met een zware metafysische hypotheek. In de seksualiteit manifesteert zich de macht van de zonde, zegt een traditie die vanaf Augustinus tot in onze cultuur doorloopt. De erfzonde plant zich via de ongecontroleerde geslachtsdrift voort en daarom moeten we de seks aan banden leggen. Je zou verwachten dat het Vaticaan daarom blij zou zijn met de mogelijkheid van ongeslachtelijke voortplanting. Als kloneren lukt, is er één belangrijke reden minder om seks te hebben, en dat is toch pure winst? Seks is in feite niet meer nodig. Waarom zo hechten aan wat door kerkvaders als bron van ellende, als duivels doorgeefluik van de zonde, werd beschouwd? De gedachte af dat we wellicht ooit zo maagdelijk weer ter wereld kunnen komen als Eva, de kloon van Adam, genomen uit de rib van haar man, 'been van mijn gebeente, vlees van mijn vlees' zou in ons toch een heilig verlangen moeten veroorzaken? Maar blijkbaar wil Rome niet dat wij omzien en terug verlangen naar de hof

van Eden. Van de lasten en lusten van de seksuele voortplanting moeten we niet verlost willen worden. Welnu, het Vaticaan kan gerust zijn. Als kloneren mogelijk wordt dan zal het waarschijnlijk nooit een hoge vlucht nemen. ‘Gewoon’ je voortplanten is zo spannend en opwindend dat het veruit te prefereren blijft boven de cleane laboratoriumtechniek van het kloneren. De techniek zal misschien een uitkomst zijn voor kinderloze echtparen met een vurige kinderwens, zoals IVF dat nu al is, maar blijft een lijdensweg die niemand zal verkiezen als het ook anders kan. Het maakt ons niet tot goden, maar verzacht hoogstens de pijn van de menselijke conditie.

Individualiteit

Het kloneren rammelt aan de poorten van het paradijs van Genesis, het knaagt aan de pijlers van onze westerse identiteit. Het schudt ook aan de grondvesten van onze opvatting over - mijn derde punt - individualiteit. In het publieke verzet dat tegen klonen wordt aangetekend is dat argument, in het spoor van Clinton's ban, overheersend: de uniciteit van de mens wordt aangetast. De kloon is een identieke dubbelganger, een mens die niet zichzelf kan zijn, omdat hij altijd ook iemand anders is. De verwerkelijking van Rimbaud's 'Je est un Autre'. En daarmee een mens die in zijn waardigheid is aangetast. Want tot onze waardigheid behoort dat we onvergelijkbaar uniek zijn. Als God in de hof van Eden roept: 'Adam, waar zijt gij?' is er maar één die antwoorden kan, één die zich verbergen kan, en dat ben 'ik'.

Deze opvatting van individualiteit als verantwoordelijkheid die zich manifesteert in schuldbesef is typisch westers, door de joodse en christelijke traditie gevoed. Zowel de heroïek van de dichter die zijn eigen zonde mee in zijn graf wil nemen als het besef voor onszelf een last te zijn en het mystieke verlangen om aan onszelf te ontsnappen moeten we tegen deze achtergrond zien. In onze individualiteit ligt onze grandeur en onze misère besloten. Het kloneren lijkt door die opvatting van uniciteit een streep te trekken. We zijn als kloon nooit meer alleen. 'Adam waar zijt gij?' klinkt er. Uit de hof klinken er nu vele stemmen tegelijk: 'Hier ben ik!' 'En hier!' 'En hier ook!' Het zijn andere stemmen dan die van de verleidster Eva, de ander die een vreemdeling, een verraderlijke bedreiging voor me is geworden. Zij zijn mij eigen, vertrouwd als mijn eigen stem. Mijn kloon is pas echt mijn alter *ego*, vlees van mijn vlees, been van mijn gebeente. Vertrouwd gezelschap, dat mijn eenzaamheid opheft. Zouden we de engel met het vlammeende zwaard geen poets kunnen bakken? Wij zijn met zovelen, we zouden hem in verwarring kunnen brengen en achter zijn rug om terug kunnen glippen in het paradijs.

Maar ook hier moeten al te wilde aspiraties worden getemperd. Ook de kloon, zeggen onderzoekers, zal een *alter ego* zijn en blijven, een mengeling

van vreemdheid en vertrouwdheid. De mensenkloon niet meer een uniek individu? De meeste auteurs over de zaak wijzen de suggestie ferm van de hand. In de eerste plaats steekt hier, ze zeggen ze, het genetisch reductionisme weer de kop op. De individualiteit van een mens wordt echter, zo constateerden we al, slechts gedeeltelijk door genetische uniciteit bepaald. Wie ik ben en word, dat bepalen aanleg en omgeving, *nature* en *nurture* elk voor ongeveer de helft. De mens is dus meer dan zijn genen. De kloon van moeder Teresa zou waarschijnlijk geen non willen worden, de kloon van Elvis wellicht vals zingen. Jouw kloon is een ander mens. Wees gerust: *There will never be another you*. Onderzoekers wijzen er bovendien op dat klonen genetisch niet 100% identiek zijn, maar dat in de eicel waarin het erfelijk materiaal wordt ingebracht ook specifiek mitochondriaal DNA aanwezig is, dat elke kloon toch in zekere zinnen uniek zal maken. Zelfs eeneiïge tweelingen, wèl perfecte genetische copieën van elkaar, zijn toch nog steeds unieke individuen? Wordt de waardigheid van de ene helft van een tweeling aangetast door het bestaan van de andere helft? Nou dan.

En toch. Het argument mag rationeel zijn afgebroken, ondergronds zet het zijn offensief door. Bijna elk artikel over klonen wordt vergezeld van een illustratie met tweelingen, dubbelgangers, spiegels. De angst voor de XEROX-mens (J. Rifkin) of, zoals in een eerder stadium van de discussie, de *carbon copy* mens (P. Ramsey), zit blijkbaar dieper en reikt ver terug in onze mythische verleden. Het verhaal van Kaïn en Abel, de *frères-ennemis*, is - een misschien al late - versie van een motief dat ons blijkbaar nog steeds diep in het bloed zit: de angst voor de dubbelganger. Hij kon in het Grieks eidolon worden genoemd, in Egypte Ka heten, genius in het Latijn, of rephaim in het Hebreeuws, maar in de godsdienstgeschiedenis was hij overal aanwezig. In onze hedendaagse literaire verbeelding speelt hij nog steeds een belangrijke rol (Dostojevski, Dr Jekyll/ Mr. Hyde). De dubbelganger is bedreigend, vreeswekkend en goddelijk tegelijk, een *double monstrueux*. Hij slaapt als wij wakker zijn en waakt als wij slapen. Pas na onze dood zijn wij van hem of haar bevrijd (vandaar dat godsdienstwetenschappers het geloof in de onsterfelijke ziel op het dubbelgangermotief terugvoeren). Hij kan onze engelbewaarder zijn, ons astraal lichaam, onze schaduw, maar ook onze kwade genius. Als hij ons niet kwaad gezind is, dan is hij ons op zijn minst vreemd, unheimisch. Wellicht dat die oerangst voor deze dubbelganger enerzijds het verzet voedt tegen de komst van de mensenkloon. 'He will never be another you', dus hoedt je voor hem. In science fiction series als 'X-files' zit er niet voor niets ook meestal angstaanjagend 'alien' - bloed in je kloon. Zelfs je bloedeigen kloon blijkt ten diepste toch weer een vreemde. Maar anderzijds verklaart het dubbelgangermotief ook de aantrekkingskracht van het kloneren: wie zal er ooit zo onbedreigend eigen met je zijn, zoveel deel van jezelf, zo innig nabij, als je kloon? De gekloonde dubbelganger als

engelbewaarder, die je zal beschermen tegen de gevaren van het leven buiten het paradijs. Een zwaar leven, maar gelukkig, je staat er niet alleen voor.

De medische vooruitgang werpt ons weer terug op ons primitieve verleden. Het rumoer rondom het kloneren van mensen laat zich beter begrijpen als we het plaatsen in het licht van de oermythen van onze westerse cultuur over sterfelijkheid, seksualiteit en individualiteit. Zij verklaren de ambivalentie ervan, een mengsel van huiver en aantrekkingskracht. Het klonen van mensen roept het verboden verlangen op naar het verloren paradijs. We weten dat we met vuur spelen, door de mogelijkheid van het klonen van individuen te overwegen. Maar we doen het willens en wetens. Lukt het ons om daarmee het paradijs ter herwinnen? Neen. Maar is het dan ‘voor God spelen’? Ja, maar we kunnen niet anders. In Genesis zegt de slang tegen de vrouw, die wil eten van de verboden vrucht: ‘gij zult als God (*sicut deus*) zijn, kennende goed en kwaad’. (3,5) Met de mogelijkheid van klonen binnen handbereik leren we indringender dan ooit dat we, nadat we onze onschuld van den beginne verloren hebben, sindsdien eigenlijk nooit iets anders gedaan kunnen hebben dan ‘voor God spelen’.

Dat lijkt me ook niet het echte punt: dat is nu eenmaal onze schepselmatige conditie als verdrevenen uit het paradijs en die hebben we voluit te aanvaarden. Niet *of* we voor God moeten spelen, maar *hoe*, dat is de echte vraag. Wetende van goed en kwaad moeten we het goede doen. Als het even kan voorlopig maar niet klonen dus, neig ik er dan toe te zeggen. Er zijn immers meer argumenten tegen aan te dragen, dan voor. Een van de belangrijkste ervan lijkt me te zijn dat kloneren vooralsnog onverantwoord hoge sociale, fysieke en psychische risico's voor het gekloonde kind met zich meebrengt. We leggen daarmee zo'n zware levenshypotheek op de kloon, dat we daar geen sterveling mee mogen willen belasten. En een sterveling, dat is en blijft de kloon, ook al maken sommigen van hem een kleine god.

* lezing voor de Thomas More-academie in het kader van de reeks *De Nieuwe Mens. Maakbaarheid van lijf en leven*.